

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 1 2013 | ÅRGÅNG 17

Bokförlaget THALES

INTERVJU MED GÖRAN DUUS-OTTERSTRÖM,
DOCENT VID STATSVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN,
GÖTEBORGS UNIVERSITET

Varför blev du intresserad av politisk filosofi?

VILKEN SVÅR FRÅGA. Jag tror att det beror mer på tillfälligheter än vad man kanske vill tro. Jag har en storebrorsa, Anders, som i tonåren var punkare av det politiskt intresserade snittet, och eftersom jag såg upp till honom så blev jag punkare också. På den tiden det begav sig var han vad vi i facket skulle kalla en politisk anarkist. Jag minns inte om jag någonsin delade samma övertygelse, men minns i alla fall att jag som tonåring lånade och traggade mig igenom Platons *Staten*. Jag hade samma upplevelse som Robert Nozick: trots att jag inte förstod särskilt mycket insåg jag att jag hade läst något fantastiskt. På gymnasiet hade jag en filosofilärare, Stefan Granberg, som också inspirerade mig. Han hade läst i Uppsala och hade om jag minns rätt skrivit uppsats om Nozick. Det var första gången jag insåg att det fanns en samtida akademisk profession som sysslade med politisk filosofi. Men trots att jag på den tiden hade börjat med ganska ivriga självstudier hade jag fortfarande andra drömmar, som till exempel att skriva romaner eller (hemska tanke) att bli reklamare. Efter att ha suttit på Gunnar Falkemarks föreläsningar i politisk filosofi och politisk idéhistoria på statsvetenskap A kunde jag dock omöjligen tänka mig något intressantare än politisk filosofi. Så bra föreläsare är han: jag vet andra som haft samma upplevelse.

Vilka politiska filosofer har påverkat dig mest?

JAG HAR INGEN »husgud» vars program jag följer. Tyvärr, kan jag ibland känna, eftersom det finns en stadga i att arbeta inom en teori som jag kan avundas. Min nuvarande uppfattning är att den person som, totalt sett, har mest rätt nog är den nyligen avlidne Ronald Dworkin. Men den som jag påverkats mest av är väl, föga överraskande, John Rawls. Inte för att jag är Rawlsian i någon avgörande bemärkelse, utan för att *En teori om rättvisa* är en så fruktansvärt bra

bok som etablerar en viss intellektuell stil och begreppsapparat så kraftfullt. När jag studerade var det ännu vanligt att normativ politisk filosofi avfärdades som »löst tyckande». Efter att ha tvingat mig igenom Rawls bok drog jag slutsatsen att även om den i någon mening kanske var »tyckande» – har man tillräckligt stora cirkelresonemang så kommer man undan med det, var min kanske inte helt grundlösa slutsats – så var det verkligen inte »löst».

Jag läste för övrigt igenom hela *En teori om rättvisa* igen i somras och kunde se den med mer fackmannamässiga ögon. Som helhet är den verkligen otroligt imponerande. Det är anmärkningsvärt hur Rawls lyckas måla upp fältet för nästan varje efterkommande debatt inom liberal politisk filosofi. Med detta givetvis inte sagt att Rawls ploppade upp ur ett vakuum. Med tanke på hur viktigt han själv tyckte att det var att läsa och förhålla sig till historiska texter skulle han nog bli upprörd över uppfattningen att modern politisk filosofi »börjar» med Rawls.

Vilka frågor anser du är de viktigaste inom politisk filosofi?

OM MAN MED »viktigast» menar störst praktisk betydelse tror jag som många andra att de globala frågorna nu är de viktigaste. Kort sagt, utmaningen är att formulera en rättvisepuppfattning som för- enar allas lika rätt till ekonomisk utveckling med att vi, som art, håller vår konsumtion inom gränserna för planetens ekologiska utrymme och framtida generationers legitima intressen. Klimatförändringarna, vilken jag sysslat en hel del med de senaste åren, är ett exempel på en sådan fråga. De väcker djupa intra- och intergenerationella rättviseproblem, kryddat med ett hot om en smått apokalyptisk ekologisk katastrof och nödvändigheten i att avvärja denna.

Jag tycker också att politiska filosofer har en viktig roll att spela i att reflektera över och komma med konstruktiva bidrag till hur demokratiskt beslutsfattande kan åstadkommas på ett globalt plan. Det är ren spekulatör förstas, men jag tror att det på sikt kommer att växa fram en global administration som blir allt mer statsliknande. Då är det viktigt att fundera på hur en sådan uppsättning politiska institutioner ska styras och bedömas. Till exempel kan

man undra om vi bör tillämpa samma kriterier på dessa institutioners legitimitet som vi tillämpar på nationella representativa demokratier, eller om någon annan form av legitimitetsbegrepp är mer lämpligt. Vissa avfärdar tanken på en global demokrati med att den är »omöjlig», men det är enligt mig alldeles för pessimistiskt.

Det är naturligtvis ingen tillfällighet att debatterna om internationell rättvisa och global demokrati är bland de livaktigaste idag. Det är inte förvånande att sådana debatter blommar upp med tanke på den globala fattigdomen, globaliseringen, miljöhoten och så vidare. När jag är optimist tänker jag att dessa debatter tyder på en utökad krets för moraliskt hänsynstagande, en sorts spirande global medvetenhet som förhoppningsvis kommer att växa sig starkare inte bara intellektuellt utan även känslomässigt.

Vilka områden inom politisk filosofi har enligt dig blivit negligerade eller fått oförtjänt uppmärksamhet?

NEGLIGERADE VET JAG inte. Jag kan tycka att det är synd att så få politiska filosofer skriver utförligt om straff. Straff är statens kanske mest dramatiska form av maktutövning i fredstid och väcker centrala frågor om individens rättigheter och statens intressen. Men ändå är det mest moralfilosofer, som gärna blir för abstrakta, och rättsfilosofer, som gärna blir för konkreta, som dominerar den debatten. Det är också anmärkningsvärt hur lite som skrivs om maktbegreppet numera, åtminstone bland analytiska filosofer. Jag vet inte varför, inte heller om det är att beklaga. Kanske tröttnade folk helt enkelt efter den intensiva debatten under 1900-talets andra hälft.

Jag vill inte säga att något område fått oförtjänt uppmärksamhet, även om jag har svårt för all litteratur som använder rationell argumentation för att försöka påvisa att det av något skäl inte är möjligt med rationell argumentation. Ibland får dock debatter ett närmast semantiskt fokus som kan bli tröttsamt. I internationell rättvisa-litteraturen är till exempel i princip alla överens om att varje människa på planeten *åtminstone* har rätt till (chansen till) ett fullt dragligt liv. Ett i praktiken mycket radikalt resultat som om det omsattes i praktiken fundamentalt skulle omforma den internationella politi-

ken. Men i stället för att diskutera hur rättigheten till ett drägligt liv kan och bör implementeras så fastnar vissa i frågan om den kollektiva plikten att besörja att denna rättighet respekteras ska kallas för en »humanitär» plikt eller en »rättvisепlikt». Sådana diskussioner har sina skäl, men relativt sett är de oviktiga och de tar alldeles för stor plats. Om nu i princip alla är överens om att det finns ett *tungt vägande moraliskt skäl* för något borde fokus ligga på handling: vilka moraliskt tillåtna metoder det finns att realisera det som vi har skäl att realisera och hur ansvaret att handla bör fördelas.

Vad bestämmer enligt dig inriktningen på den akademiska debatten inom politisk filosofi?

JAG BRUKAR TÄNKA att finns två typer av problem: de som *huvudsakligen* kommer från verkligheten och de som *huvudsakligen* genereras av teorier. Verklighetsgenererade problem är väl det vanligaste – det sker en förändring, politisk eller teknisk eller vad det nu kan vara, och många undrar hur man ska se på den. Politiska filosofer svarar då på detta behov genom att begreppslogiska och normativt analysera förändringen. Inget fel i det. Det vore snarare konstigt om politiska filosofer *inte* skrev mer om kameraövervakning, genetisk integritet, globalisering, eller klimatförändringarna när dessa saker blir aktuella. Men det finns också problem som är teorigenererade i den meningen att i princip ingen utanför facket tycker att de är värda att ta på allvar. Ett bra exempel på ett teorigenererat problem är huruvida det är förenligt med rättvisa att föräldrar läser godnattsagor för sina barn. Det är väl, kan man tycka, den mest naturliga saken i världen. Sagoläsning är bra för ett barns språkutveckling. Men inte alla föräldrar kommer att läsa sagor lika ofta eller lika bra. Och *om* man har accepterat ett generellt rättvisideal som säger att effekterna av ren tur bör bekämpas, då blir plötsligt frågan om sagoläsning relevant, för vilka föräldrar ett barn har är ju ren tur (för barnet). Idealet visar sig alltså ha implikationer som är problematiska och behöver diskuteras. En del tycker att politiska filosofer är verklighetsfrånvända när de ägnar sig åt interna problem som ingen i verkligheten bryr sig om. Men jag anser att det är en fullt legitim del av professionen. Skattebetalarna betalar inte *bara*

för analyser av problem som de bryr sig om. De betalar rimligen också för bra politisk filosofi, och bra politisk filosofi kräver ofta att man vadar djupt in i interna debatter.

Det ska påpekas att teorigenererade problem till syvende och sist genereras av teorier som är »verklighetsgenererade». I slutändan handlar väl politisk filosofi om att svara på ett i högsta grad verkligt problem, nämligen hur en uthållig och moraliskt godtagbar social ordning kan skapas. Om mänskliga samhällen ordnade sig spontant och harmoniskt skulle vi inte ha någon politisk filosofi.

Har den allmänna politiska idédebatten i Sverige enligt dig följt den akademiska debatten?

JAG HAR I princip ingenting att säga på den frågan, eftersom jag inte har en aning om hur det ligger till. Det verkar klart att den akademiska debatten ofta påverkas av utvecklingar i den politiska debatten. Men huruvida förändringar i den akademiska debatten sätter stora avtryck i det politiska samtalet verkar ju långt mindre säkert, i alla fall att den regelmässigt skulle göra det. Politiska filosofer tycker ofta att den politiska debatten är fattig och att det är konstigt att inte fler lyssnar på de filosofer som faktiskt försöker delta i den. Men kanske är politiska filosofer ofta för radikala för att deras idéer ska kunna omsättas i praktiken. Deras idéer kan väl dock omsättas på sikt och via ombud. Dock är det ju inte ovanligt att politiker har studerat statsvetenskap eller filosofi på universitetet, till exempel, och kanske har de därigenom anammat vissa värden som de inte annars skulle ha.

Du har forskat om relationen mellan rättvisa och personligt ansvar. Vilka är dina viktigaste slutsatser?

JAG TROR ATT personligt ansvar spelar en fundamental roll för rättvisa, även om det finns mycket annat som också spelar en fundamental roll. Anta att någon har pangat en ruta genom att träna på sin brännbollsteknik i en stadspark. Om någon skulle föreslå att det är rättvist att lägenhetsägaren står för kostnaden, eller att kostnaden ska delas lika, eller att kostnaden ska fördelas via lotten, så

skulle de allra flesta förkasta det som orättvist. Det verkar rättvist att brännbollsspelaren står för kostnaden eftersom det var hans eller hennes *fel*.

Det är dock viktigt att poängtera att mycket av arbetet i ansvars-känsliga rättviseteorier utförs i bakgrunden av vad vi kan kalla en standard för rimligt beteende. Det är denna standard som pekar ut skillnaden mellan legitima och illegitima risker. Skälet till att vi tycker att brännbollsspelaren ska stå för den pangade rutan är att vi anser att det är dumt och vårdslöst att spela brännboll i närheten av hus. Däremot skulle ingen anse att en person bör stå för sina egna vårdkostnader om han eller hon gjort något moraliskt påbudet som att försöka rädda någon i nöd, trots att detta är ett frivilligt val lika mycket som valet att spela brännboll. När vi säger att någon har personligt ansvar för något menar vi oftast att han eller hon på något vis ska stå sitt kast, internalisera en kostnad. Det är viktigt att inse att vi alltid tillämpar, medvetet eller omedvetet, en standard för rimligt beteende när vi tänker så.

Men personligt ansvar spelar roll för andra saker än fördelning av skuld eller kostnader eller åtgärdsansvar mer generellt. Personligt ansvar spelar en fundamental roll i själva definitionen av rättvis och orättvis ojämlikhet. Anta att två fullt fungerande personer har samma lön men att den ena väljer att spendera och den andra att spara. Allt annat lika är det svårt att se varför den framväxande ojämlikheten i förmögenhet mellan dem skulle vara orättvis. Om den person som sparar skulle tvingas utjämna sin förmögenhet med den som spenderar skulle han eller hon ju behandlas orättvist, ja till och med ojämlikt. Han eller hon har ju försakat högre konsumtion för högre sparande, men ombeds subventionera någon annans val att konsumera mer och spara mindre. Men den som subventioneras får då, till skillnad från den som sparade, fördelarna av både konsumtion och sparande och gynnas därför otillbörligt. Personligt ansvar följer som den andra sidan av myntet av att vi kan och bör leva våra liv efter eget huvud: vi är fria, men då är vi även ansvariga för åtminstone vissa av de bördor som vår livsföring innebär för andra.

Många invänder mot dessa tankar på empiriska eller metafysiska grunder. Det heter att människors möjligheter aldrig är tillräckligt

lika för att en ansvars känslig rättviseuppfattning ska vara tillämplig, eller att vissa av naturen är sämre på att välja klokt av andra, eller att ingen människa kan vara ansvarig för sina val eftersom determinismen är sann. Det här är bra och relevanta frågor som jag har ägnat mig mycket åt. Men det är viktigt att påpeka att även de radikala rättviseteorier som förnekar att ojämlikhet kan berättigas av ansvar också är ansvars känsliga. De är ansvars känsliga i så måtto att de för att verka rimliga måste *beseгра* uppfattningen att människor kan vara ansvariga för sina val, exempelvis genom att argumentera att determinismen är sann eller att de flesta av våra livschanser är givna oss vid födseln. Det är först när uppfattningen att människor kan vara ansvariga för sina val beseграs som det blir fullt förståeligt varför man företräder radikal jämlikhet eller maximinprincipen. Detta visar enligt min mening att rättvisan är fundamentalt ansvars känslig. Oavsett om vi tror på att människan i gemen är ansvarig så verkar det vara en nästan ofrånkomlig tanke att ansvar *potentiellt* spelar stor roll.

Du samarbetar med filosofer. Ser du någon skillnad mellan den politiska filosofi som bedrivs av statsvetare och den som bedrivs av filosofer?

UTIFRÅN MIN ERFARENHET är skillnaden inte jättestor. I USA skiljer man mellan »political theory», som består av mer idéhistoriska och beskrivande studier om politik och politiska tänkare, och »political philosophy», som ser sig själv som en underkategori till moralfilosofin och består mer av abstrakta analyser av normativa principer och begrepp. Jag tror att man fortfarande kan säga att »political theory» är vanligare på statsvetenskapliga institutioner än på filosofiska institutioner. Det är inte konstigt givet hur forskarutbildningen ser ut på respektive institution. Men min uppfattning är att allt fler inom statsvetenskap ägnar sig åt »political philosophy» och att skillnaden mellan filosofer och statsvetare därför blir allt mindre, precis som i Storbritannien. Det finns dock en viss skillnad i *hur* normativ politisk filosofi bedrivs. Min erfarenhet är att statsvetare har en svag tendens att låta empirisk legitimitet och demokratiskt beslutsfattande spela en mer central roll i normativt rättfärdigande än filosofer. Man skulle kunna uttrycka det såhär:

statsvetare som funderar på huruvida en viss typ av offentlig maktutövning är rättfärdig tenderar att ta den oro som motiverade John Rawls att skriva *Political Liberalism* på något större allvar än filosofer.

Hur ser du på att publikationer i internationella tidskrifter väger allt tyngre, t. ex. vid tjänstetillsättningar, tilldelning av forskningsmedel, etc.?

DET FINNS PROBLEM med det, men rangordningskriterier måste finnas och jag är inte säker på att något av alternativen vore bättre. Kanske har jag en bias här eftersom jag själv publicerar en del i internationella tidskrifter och har fått en fast tjänst tack vare det. I princip borde ju det viktiga vara att man är duktig, och det är uppenbart att man kan vara duktig utan att publicera mycket eller publicera mycket på engelska. Men fältet är idag så uppdelat och specialiserat att det ofta är svårt att bedöma hur duktig någon annan är. Då är det förståeligt att man använder antalet internationella publikationer och citeringar i respektabla tidskrifter som proxy. Detta gäller inte minst vid tjänstetillsättningar. Jag var nyligen med om att tillsätta en postdoc i Oslo. Antalet sökande var uppåt femtio stycken, så det är inte att undra på att folk letar efter informationsgenvägar. Min slutsats är att man givetvis kan vara duktig utan att publicera sig internationellt, men att den som avstår från att tävla på den arenan tar en karriärmässig risk.

Däremot anser jag inte att det är försvarligt att publikationer (av något slag) spelar en tung roll i fördelning av forskningsmedel, eftersom det lätt sätter igång vinnarspiraler och förlorarspiraler. Den som inte får forskningsanslag måste undervisa mer och får då mindre tid att skriva, vilket leder till lägre chans att få pengar vid nästa ansökningsomgång, vilket leder till fortsatt tung undervisningsbörda och lite tid för skrivande, och så vidare. I praktiken är det nog så att åren runt disputation är viktiga för att skapa en vinnarspiral.

→

Magnus Jendenheim-Edling